

JÁNOSA LAJOS DÍSZLETTERVE SHAKESPEARE III. RICHÁRDJÁHOZ (MADÁCH SZÍNHÁZ)
(Iklády László felv.)

RÓNA KATALIN

Évadvégi találkozás Lendvai Ferencsel

A Szegedi Nemzeti Színház társulatát már május elején Szombathelyen találtam. A színház a közismert gyakorlattól eltérve nem június végén vagy július elején zárta évadját, hanem május első napjaiban. A befejezés azonban csak a szegedi közönség számára végleges. A színház részéről inkább egy sokat vitatott probléma látszólag igen pozitív megoldása. A vidéki színházak lényeges feladata, sokszor - különösen a kemény téli napokon - terhe a „tájolás”. Az ország mindössze tíz vidéki városa rendelkezik önálló társulattal és színházépülettel, így ezek az együttesek látják el a környék - az adott körzet - színházi előadásait. A rendszeres egy-egy napos utazás részben rontja az anyaváros szín-házi helyzetét, részben - ami ennél sokkal lényegesebb - súlyos üzemeltetési, szállítási, elszállásolási, szervezési gondot jelent. Mindezzel együtt azonban vitathatatlanul szükség van ezekre az elő-adásokra, szükség van a művészeti élet hatósugarának növelésére. Ennek megoldására tett kísérletet ebben az évadban először a szegedi színház azzal, hogy a szezon korábbi befejezése után öt vidéki város kultúrházában - Szombathelyen, Szekszárdon, Szentesen, Makón és Hódmezővásárhelyen - átlag nyolc-tíz előadásban adott ízelítőt repertoárjából.

- Szegeden valósítható meg talán a leginkább ez a fajta „tájolás” - magyarázza Lendvai Ferenc, a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója -, hiszen amikor a megszokott módon végigjártuk az évadot, a közönségnek gyakorlatilag nem maradt lélegzétvételnél ideje, mert július második felében már indul a Szabadtéri Játékok előadássorozata. Túl ezen, azt hiszem, nemcsak a színháznak, a színészeknek jobb, mondhatnám egy kicsit kényelmesebb így. A meglátogatott városok legalább egy-két hétre úgy érzik, saját színházuk, saját színtársulatuk van. Úgy gondolom, ha más vidéki együttes is megpróbálná átvenni módszerünket, sokkal többet tehetnének közös ügyünkért, a színházért, sokkal jobban és célravezetőbben segíthetnének a színház nélküli, de színházra váró városok érdeklődő közönségét.

tárni, s ez mint egy másik művészeti ágból érkező gondolat visszahat az eredetileg térben elképzelt konstrukcióra. A rajzoló impulzusokat, ötleteket adhat a konstruktőrnek. Az ilyesfajta színvázlat, amely nem leltárszerű, bár önmagában műhelyrajzok és az alaprajz nélkül nem ad pontos dokumentációt a megvalósult díszletről, ám utólag a művészi programról, a sokszor megvalósíthatatlan elképzelésekről, tendenciákról pontosabb képet ad, mint a színpadi foto.

- Mostanáig önálló elképzeléseiről beszélünk, azokról a munkákról, amelyekben a díszlettervező maradéktalanul kifejezhette magát. De Jánosa Lajos ezenkívül még igen sok díszletet tervezett. Hogyan születtek ezek a tervek?

- Amikor nincs arra lehetőség, hogy tervezői elképzeléseimet megvalósítsam, akkor is megmarad a tervező minimális programja. Ilyenkor legalább a tisztaságra törekszem, kevés színt alkalmazok, kevés anyagot, világosan tagolom a játékkeret, a konstrukciót hangsúlyozom, a téralakító szerepet, s elkerülöm a festői megoldásokat. Ezeket az elveket még a reálisan megoldott szobadíszletnél vagy exteriornél is figyelembe lehet venni. Egyik legkedvesebb példám erre a *Solness építőmester* előadása, amelyet Várkonyi Zoltán rendezett.

- A televízióban is sokszor tervezett már Jánosa Lajos. Miben különbözik a tévédíszlet a színpadi díszlettől?

- A televíziós feladat akkor kedvezőre való, ha itt is valamilyen egységet tudok megvalósítani. A tér kialakításának lehetőségei természetesen mások, mint a színpadon. A színpad kettős tér: valódi tér a színész számára, s látszólagos tér a néző számára. Ezt a látszólagos teret a néző csak a színész mozgásán keresztül érzékeli. A film és a televízió

nézője viszont úgy érzi, hogy ő maga is benne van a cselekményben, mivel azonosítja magát a kamerával, amely benne mozog a játék terében. Ebből következik az, hogy a színpadon a néző szeme egyszerre átfogja az egész díszletet, illetve saját maga válogatja ki a lényeges részeket. A filmen és a tévéen többnyire csak részleteket lehet látni, s a néző helyett az operatőr válogat, komponál látványt egy-egy pillanatban. S míg a színpadon a térről alkotott kép teljes mértékben a tervező kompozíciója, addig filmen csak lehetőséget ad az operatőrnek a képi gondolkodásra. Ugyanakkor egy másik lehetőség előtérbe kerül. Ez az időbeli komponálás, a dolgok egymás után következésének rendje.

- A jelenlegi munkái hogyan folytatják ezeket az elképzeléseket?

- A *Csongor és Tünde* szolnoki színház számára készült díszlete domborított rézből való kirakós játék. A szekrény-ajtómotívum kap új funkciót a Gianni Schicchi-díszletben, amelyet a Békés András rendezésében az Erkel Színházban színre kerülő előadáshoz terveztem. Ami pedig a jövőt illeti, remélem, lesznek még újabb rögeszmém is.

Jánosa Lajos pályáját szabálytalan módon közelítettük meg. Nem leltároztuk mindazt, amit az elmúlt másfél év-tizedben csinált, nem követtük szisztematikusan a pályát. Egy-egy csomópontot ragadtunk ki, olyan témaköröket, amelyek megmutathatták Jánosa Lajos legfontosabb művészi törekvéseit, s azokat a tendenciákat, amelyek darabról darabra alakulnak, változnak, s jutnak el a végső kifejtetig. Ezek a szándékok, ezek a tervezői problémák a színházi előadások nézőiben s a mindennapi kritikákban csak nagyon ritkán tudatosulnak.

Nemcsak a tájelőadások okoznak gondot, problémát a színháznak. A Szegedi Nemzeti Színház ma gyűjtőhelye sok más, színházi életünket érintő kérdésnek. Gondot okoz a színházvezetés és a városvezetés összhangjának kialakítása, a színházépület technikai adottsága, a műsorterv és a közönség kapcsolata, figyelembe véve a helyi adottságokat, a színházi struktúrából eredő szerződötési, illetve foglalkoztatottsági kérdéseket.

Lendvai Ferenc több mint két évtizede különböző vidéki színházakban dolgozik. Rendezőként, főrendezőként, művészeti igazgatóként szinte az ország valamennyi jelentős vidéki városában - Debrecenben, Pécsen, Veszprémben, Szolnokon, Miskolcon - tevékenykedett már. Lendvai koncepciózus művész, ahogy az már kiderült Veszprémben és Miskolcon is. Ennek érzékeltetésére idéznék egy korábbi, még miskolci nyilatkozatából: „Olyan műveket tűztünk műsorra, amelyek, úgy éreztük, kifejezhetik a mi gondolatainkat; mindegyik színmű a művészet, a színház, az iroda-lom emberformáló erejével foglalkozik . . . »Gondolati esték« címmel foglaltuk egybe ezt a négy bemutatót, s azt akartuk vele kifejezni, hogy az emberi lélek formálásának egyik legfontosabb eszköze a művészet.” Az a rendezői-igazgatói egyéniség, aki tele tervekkel, elképzelésekkel lát munkához, és aki az általa helyesnek vélt eszmékért céltudatosan, bár néha nem a legsikeresebb eszközökkel küzd. Lendvai Ferencet két évvel ezelőtt bízták meg a Szegedi Nemzeti Színház igazgatásával.

Mi előzte meg Szegeden „színrelépését”? Milyen stádiumban volt akkor a színház? Elsősorban meg kellett kísérelni megküzdeni a mélyponton levő technikai adottságokkal. Művészi szempontból sem volt egyszerűbb a helyzet: az országsszerte elismert operatársulat operacentrikussá tette a színházat. A tehetséges prózai színészek java része elkerült Szegedről, a prózai előadások nagy részének színvonala még a közepes vidéki szintet sem érte el. Ez volt az oka, hogy a közönség elfordult a prózai produkcióktól, szinte üres nézőtér előtt folytak az előadások. Ezek tehát az előzmények, most pedig nézzük, hol tart ma a színház.

Szeged az ország jelentős kulturális központja, a kevésbé tájékozott idegen, aki elsősorban a Szabadtéri Játékokról tudja felidézni magában a város nevét,

a színházi szezonban hiába keresné a város rangjának megfelelő színházépületet. Illetve az épületet még csak megtalálná, de milyen állapotban ... A színházi szakemberek már unásig tudják, hogy minden nyáron egy újabb évadra - amíg lehetséges - meghosszabbítják a játszási engedélyt, hogy minden újabb produkció a csodával határos. De vajon meddig? Es ezúttal a válasz: az 1971-72-es évadot még talán végig lehet játszani, és addig - ismét egy talán - befejeződik a kamaraszínház szintén évek óta húzódó építkezése. Fontos erről beszélni, mert a körülmények hatása a műsorra, az elő-adásokra nem lényegtelen. És a közönség nem nézi, nem nézheti a körülményeket, csak az eredményt látja.

A technikai feladat tehát megoldatlan maradt. Próbáljuk akkor azt megvizsgálni, milyen korábbi, bevált gyakorlatot igyekezett megvalósítani Lendvai Szegeden, hogyan alakult művészi szempontból a színház helyzete?

– *Bármilyen furcsán és idealistán hangzik - mondja Lendvai -, hiszek a vidéki színházak kisugárzó, változtatni tudó erejében. Hiszek abban, hogy a magyar színészet fejlődése ma is, mint 175 évvel ezelőtt, összefügg a vidéki színházak eredményeivel. Csupán azt a pontot kell megtalálni, azt a lehetőséget kell megteremteni, ahol a szólások mögül előkerül a hagyomány és a hagyományokból fejlődés lehet. Mindig azt szerettem volna, ha az, amit csinálunk, több lenne, mint helyi érdekesség. Többször próbálkoztunk már azzal, hogy újat hozunk, valami más, ne a megszokott számúra nyerjük meg a közönséget. De gyakran hiába fedeztünk fel „ügyeket”, gyakorlati jelentőségük nem lett, megrekedtek a város határain belül.*

– *Szegednek látszólag mindig megvolt az a lehetősége, hogy adott és ki-alakított kulturális eredményeivel kisugározzon a többi vidéki város felé, és egyben vonzó legyen Budapestnek is. Adott volt a jónévvű opera, e mellé kellett és kell megteremteni a prózai színházat. Olyan sajátos profilú színházra és műsorra van szükség, amely a város lelkéhez közel áll, amely a nézők sajátos igényeit és ízlésvilágát is figyelembe veszi. De mindig csak akkor lehet igazán jelentős lépést tenni, ha érezzük a közönség érdeklődését, ha a különböző előadásokkal egyrészt kipuhatóljuk, másrészt előkészítjük a nagyobb szellemi erőt kívánó előadásokat. Az a színház, amely mögött nem áll közönség, hiába*

játszik jobban, mint annak előtte, nem ér el semmit.

A színházlátogatók társadalmi összetételének megismerése rendkívül fontos a színházi vezetés számára. Megmutatja egyrészt, hol kell intenzívebbé tenni a szervezést, másrészt a színházi közönség társadalmi rétegződését, amelyből következtetni lehet a produkciókkal kapcsolatos igényre. A nagyobb vidéki városokban, így Szegeden is potenciálisan jelentős színházlátogató réteg az egyetemi, főiskolai ifjúság.

A színház csak úgy lehet a város életének egyik központja, ha érdekessé, divatosá, élményszerűvé tudja tenni műsorát. Világszerte probléma, hogy a közönség valami újat vár. S egyértelműen kiderül, hogy csak azok a társulások tudnak fennmaradni, amelyek a gondolat építését tűzik célul maguk elé.

– *Nem állíthatom, hogy az elmúlt két évben azonnal meg tudtuk nyerni a közönséget. Nem állíthatom, hogy állandóan telt házak előtt játszottunk, mert sajnos nem így van. Vitathatatlanul nagyobb a látogatottság, mint azelőtt volt, de így sem éri el azt a szintet, amire egy egyetemi városban számítottunk. Az elmúlt szezonban bemutattuk Németh László Az írás ördöge című drámáját. Állandóan telt házzal ment, igaz, az állandó mindössze tíz előadást jelentett. Különösen akkor nagyon kevés ez, ha arra gondolunk, hogy kortárs irodalmunk egyik legnagyobb alakjának új művéről van szó. S hogy visszatérjek az egyetemi ifjúságra: 1970-es programunk egyik érdekessége volt Gyárfás Miklós átdolgozásában Madách Imre Mária királynője. Őszintén megvallva arra számítottunk, hogy az egyetem bölcsészei kapnak az alkalmon. hogy ilyen csomagot láthatnak. Tévedtünk. A darabot gyakorlatilag csak az állandó bérlők nézték meg. Valószínűleg bennünk is van hiba. Nem szabad azt képzelni - és erről gyakran megfeledekezünk - hogy a „szent” művészet azonnal hat, számolnunk kell a közönség igényével, kulturáltsági fokával.*

– *Milyen legyen hát egy vidéki város egyetlen színházának programja, amelyben egyaránt játszunk prózát, operát és operettet? Ennek a programnak kell ki-elégítenie minden érdeklődési réteget, minden színházi ideált. Az abszurd színház éppúgy csődbe jut, mint a bécsi operettiskola, ha nem a gondolat, inkább a divat, a szenzáció vezérli. Nem a sablont akarjuk játszani. Az a véleményem, vidéken nem lehet egyszerűen*

évadokban gondolkozni. Bemutatkozás-ként mai darabokat igyekeztünk színre vinni, s ily módon megnyerni a színház számára a közönséget, egységes stílust kialakítani. Figyelembe kell venni, hogy a színház törzsközönsége gyakorlatilag nem változik. Ezt az elképzelést próbáltuk már ebben az évadban is megvalósítani a klasszikus magyar és világirodalmi alkotások - többek közt Shaw: Candida, Hauptmann: Naplemente előtt, Csehov: Ványa bácsi, Madách: Mária királynő, Móricz: Nem élhetek muzsika-szó nélkül című művének - színpadra vitelével. S míg az első évben az új művek bemutatója volt a koncepció alapja, a második szezonban túl a dramaturgiai programon, új kezdeményezésként vendégművészeket is hívtunk. Ezzel is erősítve az előadásokat, a sikert. A következő évad alap gondolata Szeged és a nagyvilág. Terveink szerint bemutatjuk két szegedi író, Mocsár Gábor és Bárdos Pál egy-egy művét, ezenkívül más, korunkról és korunkhoz szóló mai magyar és külföldi drámákat.

Színházaink struktúrája több mint húsz évvel ezelőtt született, akkor, az államosítással forradalmi változásként. Azonban ha ma megnézzük az akkor nagy eredményeket, kiderül, hogy ma is a húsz évvel korábbi igényeknek megfelelő modellt örizzük. A létrejött szervezetnek jelentős eredményei vannak, ám ezt a kialakult szisztémát nem a közös gondolatok, művészi célok, együttesen vállalt magatartások határozzák meg. Ez a strukturális kérdés mutatkozik meg a színházi társulatok kialakításában, a színészek sokat és sokszor vitatott szerződésében, lekötöttségében, foglalkoztatottságában vagy éppen nem-foglalkoztatottságában.

– Minden színház keresi a maga út-ját, és ehhez próbálja formálni társulatát. Vidéken sokkal nehezebb együtttest nevelni, mint a fővárosban. Számolni kell azzal, hogy míg Pesten gyakorlatilag nincs, vagy alig van fluktuáció, addig egy vidéki városban négy-öt évnél tovább ritkán marad a színész. S aki vidéken játszik, annak vállalnia kell az életforma minden nehézségét. Ezt nem mint áldozatot, hanem mint annak fel-ismerését mondom, hogy a színész élete örök mozgás, örök vándorlás, örök meg-újulás.

– Színházunkban az elmúlt évadban kísérletet tettünk a változtatásra. Elsősorban vezető pesti művészek szerződésével. Sajnos - egyébként ezúttal a

Szegedi Nemzeti Színház nagy előnyére – olyan rosszul gazdálkodunk értékeinkkel, hogy számíthattunk olyan, a fővárosban nem foglalkoztatott élvonalbeli színészekre, mint Dayka Margit, Ajtay Andor vagy Ráday Imre. Nemcsak azért jelentős eseménye ez a szegedi színházi életnek, mert el tudtunk játszani néhány olyan darabot, amelyet társulatunkban nehezen vagy sehogy sem tudtunk volna „kiosztani”. Nemcsak mert óriási közönségvonzó erejük van ezeknek a művészeknek, hanem mert együttesünkre is - amely már amúgy is magasabb színvonalú, jobb játékkultúrájú társulat, mint két évvel ezelőtt volt - igen jó hatással van egy-egy szuggesztív művészegénység jelenléte. Az ő inspiratív hatásuk érvényesül a játékban, jó értelemben vett kényszerítő példájuk pedig több, mint egy kedvelt szerep tökéletes megformálása. Jellemző, hogy jelenlétükben még a legkimerítőbb próbák után sem széledt szét a stáb.

- De nemcsak erről van szó a társulat kialakításában. Saját kereteinken belül megpróbáltuk megszüntetni az örök problémát, a nagy fellépésszámokat, a művészek elégedetlenségével együtt járó belső ellentéteket. A feszültséget, amely mindig abból ered, hogy a vezető színészek szinte minden este színpadon vannak, míg sokan alig jutnak szerephez. Igyekeztünk úgy állítani össze a műsort és úgy osztani ki a szerepeket, hogy a vezető művészek évi két-három szerepnél többet ne játsszanak, s így alkalmuk nyíljon a „feltöltődésre”. Bár meglehetősen felsőbb vezetésbeli ellentétekkel találtuk magunkat szemben a szerződtetési ügyekben - és az is könnyen lehet, hogy a jövőben akarunk ellenére kénytelenek leszünk visszakozni

–, véleményünk szerint, és ez vonatkozik a művészekre is, rendkívül előnyösnek tartjuk ezt a megoldást. A felkészülésre fordítható idő és nagyobb energia, a velejáró feltétlenül jobb színészi teljesítmény emeli az előadások rangját.

Tájéloadások és szerződtetések, színházépület és műsorterv, közönség és foglalkoztatottság - színházi életünk tétjei, amelyek csak kedvezően alakuló szín-házi és városi közegben rendeződhetnek. A meg nem értés ebben a szituációban a legnagyobb ellenállás, amelyben nem születet egységes, koncepciózus színház.

könyvszemle

FÖLDES ANNA

Színhősök és bálányák Csurka István drámakötetéről

„Szeret Ön darabot olvasni, Nyájaskám? Hogyan? Nem értem. Olvassa el, nem csalódik akkorát, amekkorát csalódhatna.” Önbizalomhiányban szenvedő író képtelen lenne ilyen fokú önironiára, mint Csurka István, aki mottónak írta ezt Az idő vasfoga című kötetben. Egy családott kritikus méltatlannak érezné, hogy az író majdnem hivalkodó „önkritikájával” visszaéljen. Csurka azonban a jelek szerint eléggé biztos saját drámaírói tehetségében, a kritikus pedig ezúttal megúsza a csalódást: azt kapta az író Ki lesz a bálánya? című kötetétől, amit várt. Három ismert szín-padi mű mellé - egy színpadon még nem látott negyediket. (A Deficitet.)

A négy dráma közül hármat már felboncolt és méltatott a kritika. Sem az elmondottak ismétléséért, sem többesztendő viták újraélesztésére nem vállalkoznék. A negyedik darab érdemi megítélését viszont nehezíti, hogy csak olvastuk és nem láttuk. Ezért, voltaképpen megelégedhetnénk a négy dráma megjelenésének örömteli regisztrálásával. Hozzáteve esetleg azt, amit minden új magyar drámakötet margójára feljegyezhetünk, és aminek fontosságát nem győzzük hangsúlyozni, hogy nemcsak iro-